

AZ ÖKOLÓGIAI KOCKÁZATOK MEGJELENÉSE A RENDÉSZETTUDOMÁNYBAN

1. Bevezető

A globalizáció, az ehhez társuló transznacionális termelés, kereskedelem és fogyasztás gyökeres átalakulást hozott a bűnözési formákban, a bűnelkövetők tevékenységében, amit többé-kevésbé követtek a bűnmegelőzésben és a bűnüldözésben megfigyelhető fejlemények. Mindeközben azonban az is nyilvánvalóvá vált, hogy a társadalomra leselkedő veszélyek (szaknyelven ezt hívjuk társadalmi veszélyességnek) új formáira adott válaszok gyakran nemcsak megkésették (ezt még többé-kevésbé természetes állapotnak is könyvelhetjük el), hanem – ha egyáltalán vannak ilyen reakciók, ezek – inadekvátak, világosabban fogalmazva rosszak. Ami még nagyobb baj, hogy az elkövetett hibákat később már egyáltalán nem vagy csak nagy nehézségek árán lehet kijavítani. Az új világ egyik fontos jellemzője, hogy a jelenségek rendszerszintű kölcsönös egymásra hatása megnehezíti a tettek és azok lehetséges következményeinek kellő időben történő egybevetését, amitől az volna várható, hogy egy rossz döntést követő tett kedvezőtlen hatásait még idejében meg lehessen akadályozni. A többi, itt fel nem sorolható hibát már e láncfolyam egyes állomásainak tekinthetjük. Sokan kész ténynek tekintik, hogy a politikai és a gazdasági hatalom nemcsak figyelni és folyamatosan értékeli egymás döntéseit, hanem ma már szimbiózisban élnek. Másutt korábban példák sorának bemutatásával felhívtam a figyelmet arra, hogy ennek az összefonódásnak milyen – gyakorta nem várt, még kevésbé kívánt – következményei lehetnek.¹³⁴

A kockázatos termelő tevékenységek vizsgálata során a rizikó minőségét két csoportba sorolhatjuk, mégpedig az elsődlegesen gazdasági és az elsődlegesen egészségügyi jellegű kockázatok közé. Ezek gyakran egymástól elválaszthatatlanok, és együttesen további kockázati típusokat hozhatnak létre. Ilyen például a környezeti kockázat. A megjelenő kockázatok megítélését és a válaszreakciókat érintő szemléletet általában a korábbi reflexek és (esetleg az idők folyamán már elavulttá vált) tudásanyag által meghatározott változtatást eredményező döntések, vagy a status quo fenntartása jellemzik. Ez gyakran abban mutatkozik meg, hogy a döntéshozó hatalmi helyzetével élve (esetleg azzal visszaélve) kockázati szempontokat gyakran akkor is figyelmen kívül hagy, amikor ennek a (nem) döntésnek a helytelensége (például egy független szakértő számára) már nyilvánvaló. Az ilyen beállítódás erősen kultúrafüggő, amiből többnyire az is következik, hogy hosszú időn át, olykor gyökeresen megváltozott környezetben is, esetleg a korábitól teljesen eltérő felfogást valló személyek, csoportok és intézményi struktúrák működését változatlanul meghatározza.

Az előnyök és hátrányok jó felmérése, a kockázatok helyes kezelése olykor nem egyszerű. Ennek több oka van. Így például számos érdekcsoport kísérli meg saját

¹³⁴ Erről lásd bővebben: Irk Ferenc: *Kétkedő kriminológia. A rizikótársadalom kriminálszociológiája*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2012. (különösen az 5. fejezet) továbbá Irk Ferenc: *Megbüntethetetlen bűnök*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2015. (különösen az 5. és a 6. fejezetek.)

elképzelését elfogadtatni, a végső döntést megalapozó indokolások pedig gyakran nem támaszkodnak szilárd alapokon nyugvó bizonyítékokon. A veszélyek és azok bekövetkezésének idő- és térbeli valószínűsége – tapasztalati tények hiányában – csak rendszerszemléletű megközelítéssel végezhető el. Ám még ilyen esetekben is többnyire csupán a valószínűség különböző fokain álló tudásanyag produkálható, és csak ezek által megalapozott döntések és tettek valósulhatnak meg. Ezek sorában valamely veszély esetleges bekövetkezését követő kártétel nagysága és minősége jelentheti azt a szempontot, ami döntő érvként szolgálhat valamely kockázatos tett kivitelezéséhez vagy elkerüléséhez.

2. Néhány „-izmus” az emberi lét és környezete viszonyáról

Ezúttal három olyan szakelméleti alapszemlélet bemutatására kerül sor, amelyek lényegi ismérvei alapjaiban határozzák meg nemcsak azt, hogy ember és környezete milyen hierarchiai kapcsolatban létezhet egymással, hanem azt is, hogy eltérő szempontok szerint miképp különböztethetők meg egymástól az egyes nézeteket jellemző prioritások.

Az antropocentrizmus lényege, hogy az emberiség mind biológiai, mind mentális, mind morális szempontból a többi élő és nem élő lény felett áll. Ennek megfelelően a világot két nagy részre osztja: ezek egyike az emberiség. Minden egyéb a másik csoportba tartozik, amely utóbbinak egyetlen küldetése van, éspedig az emberiség szolgálata, az emberi faj számára haszon termelése. Ennek egyenes következménye, hogy hosszútávon biztosítható legyen az emberi faj érdekében álló természet kizsákmányolása. Ideológiai bázisa ennek az a felfogás, amelyik szerint az emberiség tevékenységének lényegéhez tartozik, hogy a természetet felhasználja önző céljainak elérésére. A döntéshozatal szociális struktúrájának esszenciája úgy fogalmazható meg, hogy a hatalom centralizált szervei szorosan összefonódnak mind a nemzeti, mind a transznacionális szervezetekkel. Jellemző vonása, hogy hívei a környezetet a gazdasági haszon nyomában járó hosszú távú szociális és gazdasági stabilitás biztosítására használják, aminek része a munkahely-teremtés. Ilyen lehet például, amikor az állam új bányát megnyitását (nemzeti érdek hangoztatása mellett) engedélyezi egy magáncég számára annak érdekében, hogy a környék munkaerő-feleslegét felszippantsa. Az efféle környezeti stratégiának tipikus ideológiai jelszava a fenntartható fejlődés biztosítása. Ez a felfogás a környezetben kárt okoz, azonban azt vagy nem méltatják figyelemre, vagy úgy fogalmazzák meg, hogy ez annak ára, amit meg kell fizetnünk a többség életminőségének javításáért. Ezért mondják e szemlélet kritikusai, hogy a fenntartható fejlődés nem más, mint a zöld kapitalizmus egy másik megfogalmazásban. A jogszabályok kizárólag az emberiség rövid távú hasznosságának elősegítésére koncentrálnak, és egyáltalán nem törődnek azzal, hogy ennek a haszonnak – olykor számos áttételen keresztül – később milyen kárkövetkezményei lehetnek. Mindezek ellenére az antropocentrizmus a jelenlegi kapitalista világ vezető felfogásának tekinthető.

A biocentrizmus (amit biocentrikus egyenlőségnek vagy biológiai egalitarianizmusnak is szoktak nevezni) lényege abban foglalható össze, hogy e nézet képviselői úgy vélik, miszerint az ökoszférában jelen levő valamennyi szervezet része az egymással kölcsönös függésben levő egésznek, s mint ilyenek, belső értékeiket tekintve egyenlők.¹³⁵ Ennek megfelelően a biocentrizmus szerint az emberiség azonos morális értéket képvisel, mint például a bálnák, a farkasok vagy a madarak. Ebből pedig az is következik, hogy az emberek saját igényeik jobb kielégítésekor a többi élőlényel azonos

¹³⁵ Devall B. – Sessions G.: Deep Ecology: Living as if Nature Mattered. Salt Lake City: Gibbs Smith. 1985. 67. o.

fontossággal bírnak. A biocentrikus világ ideológiai bázisa valamennyi egyed megőrzése, és ehhez a megfelelő feltételek biztosítása. Az emberi én megőrzése ezáltal azon magatartásformák intézményesülését jelenti, amelyek egy magasabb Én (ami magában foglalja a nem-emberi természetet) érdekeit segítik. A biocentrikus irodalomra jellemző, hogy a szociális jelenségeket biológiaiakra redukálja, s ennek folytán nagyfokú rokonságot mutat a darwinizmus különféle iskoláival.

Az ököcentrizmus azon az elképélésen alapul, amelyik szerint az emberek és az ő tevékenységük elválaszthatatlan egységet képez a természeti világgal kötött közösségi vagy ahhoz hasonló megállapodásokkal.¹³⁶ Ennek filozófiai alapja az a felfogás, amelyik szerint az emberiség a globális ökoszisztéma része, és az ökológiai jognak tárgya. Ez, valamint az ökológiai alapon nyugvó moralitás igénye jelenti az emberi tevékenység korlátait, mégpedig a gazdasági és a populációs növekedés határainak megszállásával (kijelölésével). Ezáltal egyrészt a természet szigorú tekintetbe vétele annak saját jogán biztosítható, ami másrészt egyfajta pragmatikus rendszerszemléletet is tükröz.¹³⁷ E nézet képviselői azt vallják, hogy az egész rendszerben az ember felelőssége kiterjed mind az emberi, mind a nem-emberi életre, ami a Föld ökoszférikus limitjeinek meghatározásából áll. Ezt a gondolkodásmódot fejezi ki az a megfogalmazás, amelyik szerint az ököcentrikus perspektíva lehetőséget biztosít a károk minimalizálásával együtt annak maximalizálására, hogy a legszélesebb értelemben vett szervezetek és közösségek – bele értve önmagunkat is – mindegyike a maga módján legyen képes önmagát kibontakoztatni.¹³⁸ Az ököcentristák a döntéseket aszerint értékelik, hogy azok kimenetele milyen viszonyban van az emberi élet és a nem-emberi (non-human) természet hosszú távú integritásával. Ennek öt sarokpontja ismeretes, úgymint 1. minden összefüggésben van minden egyébvel; 2. az egész több mint az azt alkotó részek összege; 3. valaminek a jelentése mindig környezetfüggő; 4. valamely folyamat elsőbbséget élvez annak részeivel szemben; 5. emberi és nem-emberi természet egy egységet képez.¹³⁹ Ezekből a tételekből vonható le az a következtetés, hogy a világ bármelyik pontján a természet rendjébe történő bármiféle egyéni, közösségi vagy nemzeti szintű beavatkozás – még ha olykor alig vagy egyáltalán nem észrevehető mértékben – hatással van a földkerekség más pontjain található nem-emberi környezetre csakúgy, mint az emberekre, közösségekre és nemzetekre. Az ököcentrikusok számára a környezeti jog szimbolikus jelentőséggel bír, ami garantálja egyrészt a szociális méltányosság (igazságosság) feltételeit, másrészt az ökoszisztéma jó állapotát szolgálja. Ideális esetben ezeknek az etikai elveknek és viselkedési szabályoknak kellene megalapozniuk a közösségek által formalizált normákat.¹⁴⁰

Az eddig bemutatott irányzatokat összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a várható kimeneti eredmény az antropocentrikus felfogás (irányzat) esetében a szociális egyenlőtlenségek elmélyülését és extenzív ökológiai problémákat; a biocentrikus perspektíva szignifikáns ökológiai problémák nélkül a szociális egyenlőtlenségek szinten

¹³⁶ Steverson, B.: *Ecocentrism and Ecological Modeling*. *Environmental Ethics* 16 (1) 1994. 71-88. o. (71-72. o.)

¹³⁷ Pepper, D.: *Eco-Socialism: From Deep Ecology to Social Justice*. New York, Routledge, 1993. 33. o.

¹³⁸ Eckersley, R.: *Environmentalism and Political Theory*. London: UCL Press. 1992. 57. o.

¹³⁹ Merchant, C.: *Environmental Ethics and Political Conflict: A View from California*. *Environmental Ethics* 12(1) 1990: 45-68. o. (59-60. o.)

¹⁴⁰ Halsey és White tanulmányukban gyakorlati példákon szemléltetik, hogy egy-egy környezeti károkozást miként értékeli a három különböző irányzat. Halsey, Mark – White, Rob: *Crime Ecophilosophy and Environmental Harm*. *Theoretical Criminology*, 2, 1998. 345-371. o. In: South, Nigel – Beirne, Piers (Eds. 2006): *Green Criminology*. Ashgate, Aldershot. 195-221. o.

tartását; az ököcentrikus szemlélet elfogadása pedig szociális igazságosságot (méltányosságot)¹⁴¹ és ökológiai fenntarthatóságot vetíti elének.

A bemutatott összeállításból kitetszhet, hogy a hosszú távon jelentkező előnyök és hátrányok egybevetésével az ököcentrikus felfogás tűnik a leginkább hasznosnak annak ellenére, hogy jelenleg többnyire még az antropocentrikus szemlélet az uralkodó.¹⁴²

3. Ökológiai kockázatok és csoportosításuk

A következőkben röviden sorolom fel azokat a legfontosabb környezeti kockázatokat, amelyek tárgyait képezik részint az előbbieken felsorolt „izmusoknak”, részint a később még bemutatni szándékolt speciális kriminológiai irányzatnak.¹⁴³ A sort a manapság legismertebbel: a médiában is gyakran szóba kerülő klímaváltozással célszerű kezdeni, mégpedig azért, mert ez a jelenség gyakorlatilag a földkerekség valamennyi élőlényét érinti – még ha nagyon eltérő mértékben.

A sort a különféle energiafajtákkal folytathatjuk. Ezek körében kiemelt hangsúlyt kap az atomenergia, nemkülönben az elégethető üzemanyagok különböző fajtái, továbbá a ma még (de már vélhetően nem sokáig) a mi földrészünkön ritkán szóba kerülő vízenergia. Ezeknek részint károsító, részint a földi élet szempontjából létfontosságú szerepe időről időre az érdeklődés középpontjába kerül, majd hosszabb-rövidebb időre a feledés homályába merül. Elég azonban néhány nevet megemlíteni ahhoz, hogy felidézhesük a jelenig hatoló múltunk emlékeit. Az atomenergia kétséges szerepével kapcsolatban a múltat idézve szemünk elé idézhetjük az égő csernobili atomerőművet, amelyik az ember által megbabolázhatatlan természeti erők következményének állít látványos mementót, és amelyről sokáig és sokan úgy vélték, hogy kizárólag a Szovjetunió lesajnált technológiájának és munkamoráljának bizonyítéka; olyan kuriózum, ami a „fejlett világban” nem történhetne meg. Azonban alig telt el néhány évtized, s a földkerekség egyik iparilag legfejlettebb és a fegyelmetten dolgozó emberekről is elhíresült országában is „elszállt” egy erőmű azzal, hogy Fukushima következményeinek megszüntetésére máig sem sikerült kielégítő technológiát megtalálni. Ezekről a rémképektől nehéz volna megszabadulni azoknak, akik a közeljövő Paks II. elnevezésű alkotásának (nem finansziális, hanem kizárólag a) lehetséges környezeti kártételeit vizsgálják. Hasonló gondolatok támadhatnak akkor, amikor egy-egy olajplatform (mint amilyenek a Mexikói öbölbeliek voltak) borul lángba, és akkor is, amikor a vízenergia kockázatairól esik szó, legyen az a múltból Bős-Nagymaros máig megoldatlan állapota, és a földrajzilag távolabb térségből példát hozva a

¹⁴¹ Az angol „justice” szó magyarításaként a továbbiakban nem az általánosan használt és jogi vonzatot sejtető „igazságosság”, hanem az előbbivel szinonim, a morális szempontot előtérbe helyező „méltányosság” szót fogom használni. (Méltányos 'az igazságot követve, érvényesítve' igazságos. Lásd: O. Nagy Gábor – Ruzsiczky Éva: Magyar szinonima szótár. Akadémiai Kiadó, Budapest. 1978. 279. o.)

¹⁴² Az általam is preferált ökológiai irányzat pontos megértéséhez segítséget nyújt az a meghatározás, amelyik szerint az ökológia a tudományoknak azon ága, amelyik az élettereket, továbbá az élőlények egymáshoz és a környezethez való viszonyát vizsgálja. (<http://idegen-szavak.hu/%C3%B6kol%C3%B3gia>) Kiegészítésként ide idézhető még az MTA Ökológiai Bizottságának testületi állásfoglalása, amelyik szerint az ökológia „feladata azoknak a limitálással irányított (...) jelenségeknek és folyamatoknak (...) a kutatása, amelyek a populációk és közösségeik tér- és időbeni mennyiségi eloszlását és viselkedését (...) ténylegesen okozzák”. (Anonim: Az MTA ökológiai bizottságának állásfoglalása az ökológia néhány fogalmának definíciójáról, Természet Világa 1987/9 továbbá: https://hu.wikipedia.org/wiki/%C3%96kol%C3%B3gia#Az_.C3.B6kol.C3.B3gia_fogalma. Letöltés ideje: 2016.06.30.)

¹⁴³ A részletes érvelő elemzés jelentősen meghaladná e dolgozat lehetséges terjedelmét.

Jordán folyó szerepének tisztázása a környező országok igényeivel és lehetőségeivel összefüggésben.¹⁴⁴

A következő nagy kockázati csoportba a *vegyi anyagok* tartoznak, amelyek lehetséges károsításai széles körűek. Ehelyütt közeli példaként a kolontári vörösiszap-szennyezés, továbbá az Illatos úti szennyezés (tárolás és szállítás körülményeinek tanulságaival együtt) említhető meg. E felsorolás végére került a *hulladék és szemét* kezelésének kockázata, amely utóbbiról a későbbiekben még részletesebben is szót ejtünk.

4. Ökológia és kriminológia viszonyáról röviden

Ezúttal már arra teszek kísérletet, hogy a korábban megemlített fő kockázatokat a bűnügyi tudományok, ezen belül a kriminológia körébe becsatornázzam. Ennek érdekében ismét néhány rendszertani alapfogalom bemutatására keríték sort.

Az első ilyen fogalom a környezeti kriminológia elnevezést viseli. Ennek lényeges vonása az a hagyományos kriminológiai megközelítés, amelyik a jog által definiált környezeti bűncselekményekkel foglalkozik, s ennek folytán valójában a szituációs bűnmegelőzésre koncentráló bűncselekmények kriminológiájának egyik változata.¹⁴⁵ Már itt jelzem, hogy ez a felfogás sok vonásában a zöldkriminológiának a „jogi megközelítés”-ként megjelölt szemléletre hajaz.

A következő irányzat az öko-globális kriminológia. Ennek fogalma kapcsán utalok arra, hogy a most görcső alá vett kriminológiai iskola egyik központi eleme az ökológia. Elsőként álljon itt Rob White rövid definíciója, amelyik szerint a kriminológiának ez az irányzata az ökológiai, a transznacionális és a környezeti ártalmakkal foglalkozik.¹⁴⁶ Ezt részletezve kifejti, hogy „az öko-globális kriminológia egy olyan elemzési keretet jelent, amelyen belül a súlypontokat az ökológia, a transznacionalitás és a méltányosság jelentik”.¹⁴⁷ Az ártalmak megítélése az ökológiai méltányosság (eco-justice) koncepciójának bázisán alapul, és ennek megfelelően kerülnek értékelésre az emberek, a nem emberek¹⁴⁸ (itt: az állatok) és a környezet ellen elkövetett vétkek.

Ragnild Aslaug Sollund ezt azzal egészíti ki, hogy erre a kutatási irányzatra azért van szükség, mert az öko-globális bűncselekményeket gyakran transznacionális vállalatok okozzák, mint például a British Petroleum a Mexikói öbölben, vagy a Chevron és a Texaco az equadori Amazonas erdőpusztításával.¹⁴⁹ Az öko-globális kriminológia transznacionális kutatásaira különféle lehetőségek és utak kínálnak. *Rob White* ezek közül megkülönbözteti a transznacionális károk transzferjével foglalkozó *globális* kutatásokat; a nemzetállamok valamint a világ speciális régiói közötti különbségekkel és hasonlóságokkal

¹⁴⁴ Lásd erről például Glied Viktor: Globális vízproblémák. <http://www.afrikatanulmanyok.hu/htmls/cikkek.html?articleID=413> (Letöltés ideje: 2016.07.23.)

¹⁴⁵ White, Rob - Heckenberg, Diane: *Green Criminology. An introduction to the study of environmental harm.* Routledge, London, New York. 2014. 298-303. o.

¹⁴⁶ White, Rob: Foreword. In: Meško, Gorazd – Dimitriević, Dejana – Fields, Charles B. (eds.): *Understanding and Managing Threats to the Environment in South Eastern Europe.* Springer, Ljubljana. 2011.

¹⁴⁷ White, Rob: *The Foundations of Eco-global Criminology.* In: Ellefsen, Rune – Sollund, Ragnild – Larsen, Guri: *Eco-global Crimes. Contemporary Problems and Future Challenges.* Ashgate. 2012. 15-32. o. (17. o.).

¹⁴⁸ A zöldkriminológiai fogalomtárban a „nonhuman” kifejezés mindig az állatvilágba tartozó élőlényeket jelenti.

¹⁴⁹ Sollund, Ragnild Aslaug: Introduction. In: Ellefsen, Rune – Sollund, Ragnild – Larsen, Guri (Eds.): 2012. 3-14. o. (3. o.)

foglalkozó összehasonlító kutatásokat; valamint a termelés és a fogyasztás időhorizont mentén történő történeti kutatásokat.¹⁵⁰

5. A zöldkriminológiáról bővebben

Guri Larsen állítása szerint a zöldkriminológia szókapcsolatot, illetve fogalmat Michael J. Lynch alkalmazta először 1990-ben.¹⁵¹ 1999-ben csatlakozott hozzá Piers Beirne, akinek az állatok kizsákmányolásával kapcsolatos munkájában ugyancsak előfordul ez a kifejezés.¹⁵² Rob White törte meg ezt a hagyományt azáltal, hogy előbb 2008-ban a környezeti kriminológia kifejezést használta¹⁵³, majd 2009-ben és 2010-ben írt műveiben¹⁵⁴ az öko-globál kriminológia kifejezést kezdte el alkalmazni. Larsen ezekre a változó szóhasználatokra úgy tekint, mint amelyek a kriminológiának ezen a területén a fejlődés egyes állomásait jelzik.

Avi Brisman és Nigel South úgy vélik, hogy a zöldkriminológia az a fogalom, amit a kriminológusok az „ökológiai”, a „környezeti” és a „zöld” bűncselekmények, károk és kockázatok vizsgálatával összefüggésben a leggyakrabban használnak.¹⁵⁵ Nigel South, Avi Brisman és Piers Beirne szerint a „zöldkriminológia” kifejezés az élő szervezeteket érintő ökológiai, környezeti, vagy egyéb zöld károkozásokkal, illetve veszélyekkel, továbbá a környezettel összefüggő méltányossággal, illetve igazságtalanságokkal (méltánytalanságokkal) foglalkozó kutatásokat foglalja magába.¹⁵⁶ Rob White és Diana Heckenberg az előbbieknél részletesebb meghatározást adnak. Szerintük a zöldkriminológia a környezeti ártalmakkal, a környezeti jogokkal és a környezeti szabályozásokkal foglalkozik. A zöldkriminológián belül a környezeti ártalmak koncepciója a következő három fő területen kerül kifejtésre: környezeti méltányosság (hangsúly a környezeten), az ökológiai méltányosság (hangsúly az emberen), és a fajokkal kapcsolatos méltányosság (hangsúly az állatokon).¹⁵⁷

A zöldkriminológia természetesen számos egyéb „zöld” bűncselekményt is vizsgál, így például azokat, amelyek a szervezett bűnözés körébe tartoznak.¹⁵⁸ Nemkülönböztetve figyelmet fordít a gazdasági növekedés által előidézett környezeti károkozásokra.¹⁵⁹

¹⁵⁰ White, Rob: i.m. 2012. 15-32. o. (25. o.)

¹⁵¹ Lynch, M. J.: The Greening of Criminology: A Perspective for the 1990s. *The Critical Criminologist*, 2, 1990. 11-12. o. Idézi: Larsen, Guri: *The Most Serious Crime: Eco-genocide Concepts and Perspectives in Eco-global Criminology*. In: Ellefsen, Rune – Sollund, Ragnhild – Larsen, Guri (Eds.) i.m. 2012. 33-56. o. (34. o.)

¹⁵² Beirne, P.: For a Non-speciesist Criminology: Animal Abuse as an Object of Study. *Criminology: An Interdisciplinary Journal. The Official Publication of the American Society of Criminology*, 37(1), 1999. 117-148. o. Idézi: Larsen, Guri: i.m. 2012. 33-56. o. (34. o.)

¹⁵³ White, Rob: *Crimes against Nature. Environmental Criminology and Ecological Justice*. Cullompton: Willan Publishing. 2008. 236. o.

¹⁵⁴ White, Rob: *Environmental Crime.-A Reader*, In: White, Rob (Ed.): *Global Environmental Harm: Criminological Perspectives*. Cullompton: Willan Publishing. 2010

¹⁵⁵ Brisman, Avi – South, Nigel: Introduction: Horizons, issues and relationships in green criminology. In: South, Nigel – Brisman, Avi (Eds.): *Routledge International Handbook of Green Criminology*. Routledge London, New York. 2014. 1-23. o. (3. o.)

¹⁵⁶ South, Nigel – Brisman, Avi – Beirne, Piers: A guide to a green criminology. In: South, Nigel – Brisman, Avi (Eds.): i.m. 2014. 27-42. o. (29-30. o.)

¹⁵⁷ White, Rob - Heckenberg, Diane: i.m. Glossary, 2014. 298-303. o.

¹⁵⁸ Így például Ruggiero, Vincenzo: The environment and the crimes of the economy In: South, Nigel – Brisman, Avi (Eds.): i.m. 2014. 261-271. o. (261-262. o.)

¹⁵⁹ Így például White, Rob (2014): Eco-global criminology and the political economy of environmental harm. In: South, Nigel – Brisman, Avi (Eds. 2014): *Im*. pp. 243-260. (243-244. pp.)

Kutatások számolnak be a klímaváltozás és a férfiak által a nők sérelmére elkövetett erőszakos bűncselekmények közötti kapcsolatról.¹⁶⁰

Érdemes röviden arra is felhívni a figyelmet, hogy a zöldkriminológia tág értelemben vett művelői körében két csoportot különböztethetünk meg: egyiküket a szakirodalom a jogi megközelítés, a másikat a környezeti méltányossági megközelítés képviselőnek nevezi. Az elsőbe soroltak fő törekvése, hogy a bűncselekmény fogalma a nagyon pontos, egzakt és korlátok közé szorított definíción nyugodjon. A második csoportba tartozó szakemberek elsősorban nem azt tartják szem előtt, hogy az adott tett, vagy mulasztás bűncselekményként van-e definiálva, hanem azt, hogy egy adott magatartás a jelenben vagy a közeli, illetve távoli jövőben kárt okozhat-e a környezetben, az emberi és állati élővilágban.¹⁶¹

Mindazonáltal e kifejezés használata nem problémamentes. Larsen ugyanis arra a körülményre is figyelmeztet, hogy a „zöld” kifejezés az eltelt idő során egyre inkább ideológiai töltetet kapott, és mind gyakrabban használatos az ipari termékek legitimálására, ami inkább kapcsolódik a profit növeléséhez, mint a környezeti szempontok fokozott figyelembe vételéhez. Ennek lett következménye a „zöldre mosás” (greenwashing) kifejezésnek már a kilencvenes évek közepétől való meghonosodása, ami a valójában káros gyakorlatok zöldként való leírását („eladását”) jelenti.¹⁶² Véleménye alátámasztására idézi Lynch és Stretesky 2003-as megállapítását,¹⁶³ amely szerint a zöld fogalmat azok a vállalati érdekek ejtették foglyul, amelyek a környezeti igazságosság [méltányosság] érdekeivel ellentétesek.

A radikális zöldkriminológia elnevezésű irányzat tulajdonképpen az iménti kritikán alapul, és annak szellemében tett szert önállóságra. Radikális irányultsága folytán azt hangsúlyozza, hogy a természet ellen irányuló károkozások és bűncselekmények alapvető okozója a hatalom, és az osztályok, fajok, etnikumok és nemek közötti egyenlőtlenség.¹⁶⁴ Ennek a felfogásnak az a korántsem új szemlélet ágyazott meg, amelyiknek képviselői úgy vélik: a bűncselekmények és egyéb, jogilag szabályozott vétkek tárházát a mindenkori hatalomnak a szociális-gazdasági elithez tartozó képviselői határozzák meg. Ez az álláspont bővült ki azzal a megfogalmazással, hogy ennek a hatalmi elitnek a szervezeti és intézményei többnyire, ha ugyan nem kizárólagosan idézik elő a legsúlyosabb a környezeti károkat, amelyek – az előbbi pozíciójukból fakadóan – büntetlenek maradhatnak. Ennek a körnek a tagjai kikerülhetik a környezet védelmével összefüggő költségeket, így a fontos védelmi beruházásokat, bele értve a termékek biztonságos előállításához és a termelők munkavédelméhez szükséges biztonsági standardok megalkotását is. A legkülönbözőbb multinacionális és más, az állammal összefonódott vállalatok azon fáradoznak, hogy ők fogalmazzák meg, mi tekinthető „zöldnek” és mi nem.

¹⁶⁰ Wachholz, Sandra: 'At risk': climate change and its bearing on women's vulnerability to male violence. In: Beirne, Piers – South, Nigel (Eds.) 2007. 2012: Issues in Green Criminology. Confronting harms against environments, humanity and other animals. Willan Publishing, Routledge Publishing 2012. 161-185. o.

¹⁶¹ Lásd: South, Nigel – Brisman, Avi – Beirne, Piers: i.m. 2014. 27-42. o. (35. o. és az ott idézett irodalmat, továbbá Index: 433. o.). Észrevehető, hogy a kétféle szemlélet leköveti a kriminológia egészének művelői körében többnyire kompromisszummal végződő eltérő felfogásokat.

¹⁶² Larsen, Guri: i.m. 2012. 33-56. o. (35. o.) Így: Greer, Jed - Bruno, Kenny: Greenwash: The Reality Behind Corporate Environmentalism. Penang, Malaysia, 1996. The Third World Network.

¹⁶³ Lynch, M. J. - Stretesky, P. B.: The Meaning of Green: Towards a Clarification of the Term Green and its Meaning for the Development of a Green Criminology. Theoretical Criminology, 7(2), 2003. 217-238. o. Idézi Larsen, Guri: i.m. 2012. 33-56. o. (36. o.)

¹⁶⁴ White, Rob - Heckenberg, Diane: i.m. 2014. Glossary. 298-303. o.

Az előzőekben láthattuk, hogy az emberi környezettel szembeni károkozás kriminológiai irányzatának számos változata vált ismertté. Úgy vélem, hogy a zöldkriminológia lehet az a közös fogalom, amelyikből leágaztathatók lokális, regionális és globális alirányok, megadva mindegyiknek a tárgyából adódó specialitásokat. Ennek értelmében zöldkriminológiának nevezem a kriminológiának azt az irányzatát, amelyik egyesíti a globális, a regionális és a nemzeti ökológiai rendszerekben már bekövetkezett és/vagy a jövőben valószínűsíthető kártételek környezeti és ökológiai méltányosságra (igazságosságra) fókuszáló ismeretanyagát, amelyet jogi szempontú megközelítéssel ötvözött rendszerezett tapasztalati tudás formájában összegez.¹⁶⁵

Magyarországon a kriminológiának ez az irányzata elsőként Korinek László munkásságában kapott jelentős hangsúlyt. Előbb a bűnözési elméletekkel¹⁶⁶ és az ugyanebben az évben megjelent, a huszadik század kriminológiai elméleteivel foglalkozó munkájában¹⁶⁷ külön részfejezetet szánt e témakörnek. Később a kétkötetes kriminológiai opusában szintén súlyt helyezett a kriminológia ezen irányzatának bemutatására¹⁶⁸. Bűnözési elméleteket taglaló könyvében (még idézőjelek közé téve a „zöld” szót) részint hangsúlyozza, hogy a „zöld” kriminológiát általában a kritikai irányzatokhoz sorolják”, részint megállapítja, hogy a „zöld” kriminológia kialakulása és fejlődése elválaszthatatlanul összefügg a globalizáció és a kockázati társadalom problémáival”. Arra a fontos szempontra is felhívja a figyelmet, hogy „a társadalomra veszélyesség kategóriájának tágabb felfogásáról van szó, amennyiben a fenyegetettséget nem csupán az aktuális emberi együttélésre, hanem annak időben (a jövő generációi) és tárgyban (állatok, élővilág) kiterjesztett kereteire is értelmezni kell.”¹⁶⁹ Ezzel együtt jár – hangsúlyozza Korinek –, hogy „a ’zöld’ kriminológusok azokat a magatartásokat is büntetni rendelnék, amelyek a környezet védelme érdekében fellépő személyek vagy csoportok elleni, a jelzett értelemben társadalomra veszélyes fellépéssel függenek össze.”¹⁷⁰

Korinek 2010-ben napvilágot látott művében¹⁷¹ a zöldkriminológiát (immár idézőjelet mellőzve) az *új társadalomvédelem* alfejezetben szerepelteti. Megállapítja, hogy joggal sorolják a kritikai irányzatokhoz, „hiszen témájával összefüggésben gyakran eljut olyan következtetésekhez, amelyek nem kezelhetők a hagyományos fogalmi keretek és elméleti megközelítések között.” Ezért szerepel a zöldkriminológia olyan irányzatok társaságában, mint például a radikális (kritikai) kriminológia, az anarchista kriminológia, a posztmodern vagy a béketeremtő kriminológia. E tudományterület szerepének növekedését – túl a már korábban említetteken – a nagy ipari katasztrófákkal, továbbá azzal magyarázza, hogy „a jövő életterét felemészítő fejlődés óhatatlanul elvezetett a környezetromboló magatartások kriminalizálásának problémáihoz, ami szintén a kriminológia érdeklődési körébe tartozik. Ugyanakkor – és

¹⁶⁵ A fogalom utolsó fordulata Günter Kaiser 1993-ban közreadott definíciójának Korinek László által idézett rendszerét követi. Vö.: Korinek László: *Kriminológia*. I. kötet. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Budapest, 2010. 19. o.

¹⁶⁶ Korinek László: *Bűnözési elméletek*. Duna Palota és Kiadó Budapest, 2006

¹⁶⁷ Korinek László: *A XX. század kriminológiai elméletei*. In: Gönczöl Katalin – Kerecsi Klára – Korinek László – Lévay Miklós (Szerk.): *Kriminológia – Szakkriminológia*. Complex Budapest, 2006. A „zöld” kriminológiáról lásd a 137-139. oldalakon írtakat, ahol a szöveg megegyezik az előző forrásmunkában olvashatóval.

¹⁶⁸ Korinek László: i.m. 2010. A zöldkriminológia tárgyalását lásd: 224-226. oldalakon.

¹⁶⁹ Korinek László: *Bűnözési elméletek*. i.m. 214-215. o.

¹⁷⁰ Uo. 215. o.

¹⁷¹ Korinek László: i.m. 2010. 224-227. o.

ez Korineknek a hazai kriminológiai irodalomban tett fontos megállapítása – „... a környezetvédelem és annak ellentéte még olyan, napjainkban egyre súlyosbodó megnyilvánulásokhoz kapcsolódóan is jelentkezik, mint például a terrorizmus”. Az általa korábban leírtakkal egybehangzóan négy olyan területet jelöl meg, ahol a büntetőjogi szabályozásnak – különösen, de hangsúlyozottan nem kizárólag – meg kell jelennie. Ezek: a levegő szennyezése, az erdők pusztítása, az egyes állatfajok kiirtása és a víz minőségének rontása.¹⁷²

Korinek iménti gondolatainak írásba foglalásakor még nem tudhatta, hogy a zöldkriminológia honi művelése mennyire sürgetően időszerű. Bár a verespataki ciánszennyezést annak következményeivel együtt már éppúgy megéltük¹⁷³, mint a rendszerváltást követő időszakban rendszeressé váló, nyugatról keleti irányban zajló és idehaza személtlerakással végződő nemzetközi kereskedelmet¹⁷⁴, az említetteknel sokkal nagyobb nemzetközi visszhangot kiváltó kolontári vörösiszap-katasztrófa¹⁷⁵ még csak ezek után következett. Az Illatos úti vegyianyag-károkozásról pedig még e sorok papírra vetésére is csak annyit tudunk, hogy rövid- és hosszú távú következményei – minden hatósági titkolózás és tiltakozás ellenére – nagyon súlyosak lehetnek.¹⁷⁶ És természetesen nem halványult el az emléke sem a csernobili, sem a fukusimai atomerőmű-katasztrófának, amelyek részét képezik a hosszú távon (általunk belátható időhorizonton belül!) is megoldhatatlannak tűnő kárkövetkezményeik¹⁷⁷. A felsorolt események mind azt bizonyítják, hogy vannak olyan káresetek, amelyek bekövetkezése előre jelezhető, amennyiben azonban ezeket a jelzéseket nem veszik figyelembe, a következmények már kezelhetetlenekké válnak. Más szavakkal: a környezetünkben se szeri se száma az olyan jelenlévő vagy ilyen lehetőséggel fenyegető káreseményeknek, amelyeknek kevés számú okozója és nagyszámú sértettje bár itt él közöttünk, azonban gyakran az előbbieket felelőssége fel sem merül, az utóbbiaknak pedig még a kiléte is ismeretlen.

Noha a kriminológia most említett irányzata Magyarországon csak az említett forrásokban került ez idáig megemlítésére, a környezeti károkozásnak, a környezet védelmének mind kriminológiai¹⁷⁸, mind büntetőjogi¹⁷⁹ szemléletű tárgyalása más

¹⁷² Korinek László: i.m. 2010. 225. o. Globális viszonylatban ezzel feltétlenül egyet értek, ami nem jelenti azt, hogy regionális viszonylatokban részben vagy egészben ne módosulhatnának akár a súlypontok, akár a vizsgálandó és befolyásolandó prioritások.

¹⁷³ <http://www.vedegylet.hu/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=20;>
https://hu.wikipedia.org/wiki/Tiszai_ci%C3%A1nszennyez%C3%A9s (Letöltés ideje: 2015.10.27.)

¹⁷⁴ Így például: <http://index.hu/bulvar/pet070119/> (Letöltés ideje: 2015.10.27.)

¹⁷⁵ https://hu.wikipedia.org/wiki/Ajkai_v%C3%B6r%C3%B6siszap-katasztr%C3%B3fa;
<http://www.origo.hu/itthon/20151002-vorosiszap-katasztrofa-halalos-aldozat-buntetoper-karterites.html>;
<http://www.origo.hu/kornyezet/20151003-kolontar-vorosiszap-katasztrofa-aluminium-gyartas-ujrahasznositas-kornyezetszennyezes.html> (Letöltés ideje: 2015.10.27.)

¹⁷⁶ http://index.hu/gazdasag/2015/09/11/illatos_uti_szennyezes_nem_nyilvanos_a_jelentes_hogy_ne_legyen_panik/ (letöltve: 2015.09.15.); <http://www.vg.hu/kozelet/kornyezetvedelem/nyilvanos-az-illatos-uti-jelentes-a-jatszotereket-es-a-locsolast-sem-ajanljak-457487>;
http://www.ferencvaros.hu/doks/hirek_150915_BVM_SzakertVelemeny_M1.pdf (Letöltve: 2015.október 27.)

¹⁷⁷ http://hvg.hu/vilag/20150612_40_ev_alatt_bontanak_le_fukusima (Letöltve: 2016.07.23.)

¹⁷⁸ Például Irk Ferenc: i.m. 2012. 212-213. o.

¹⁷⁹ Például régebben: Tamás András: Jogi felelősség a környezetért. Jogtudományi Közlöny 1977/4. Sajó András: Környezetvédelmi jogunk továbbfejlesztéséről. Jogtudományi Közlöny 1985/5. 213-220. o. Lamm Vanda: A jelentős környezeti károkért való felelősség legújabb szabályozása az Európai Unió jogában. Állam-és Jogtudomány 2001/3-4. 251-270. o. GÖRGÉNYI Ilona: A környezetvédelmi büntetőjog aktuális fejleményei Európában. Belügyi Szemle 2002/10. 39-50. o. Újabban: Tilki Katalin: A környezetkárosítás és a

szerzőknél is előfordul. Tény azonban, hogy a környezeti károkozással foglalkozó empirikus kriminológiai kutatások még nem indultak meg. Pedig aligha tévedek, ha azt állítom: ennek ma legalább akkora az időszerűsége, mint a hatvanas-hetvenes évek fordulóján a közúti közlekedéssel összefüggő kriminológiai feltáró munkának volt.

6. Környezeti bűntényekről, elkövetőkről és áldozatokról

A kriminológiai kutatások hagyományosan kapcsolatot tartanak fenn a témakört érintő normasértések következményeivel. Így tesznek a zöldkriminológia kutatói is, akik – tekintettel arra, hogy a büntetőjogban fontos szerephez jut az okozott kár – nemcsak magának a bűncselekménynek, hanem az annak alapjául szolgáló kárnak a definiálásával is foglalkoznak. A különféle zöldkriminológiai irányzatok a környezeti károkozással kapcsolatos bűncselekményeket (normasértéseket) részint a károkozás iránya, részint annak súlyossága alapján eltérően definiálják. Ezért célszerű a fogalomelemzés során a kodifikáltan bűncselekmény-kategóriába sorolt normasértések mellé helyezni azok enyhébb – s ezért számos országban csak szabálysértéseknek (sőt olykor még annak sem) tekintett – változatait is. A normasértések keretének kibővítése a kutató számára különösen fontos lehet abból a megközelítésből, hogy mely kritériumok alapján válnak el a normaszegések különböző fajtái, milyen szerephez jut a bűnüldözés, de különösen a bűnmegelőzés.

White Rob és Diana Heckenberg kriminológusi szemszögből elkészített meghatározása szerint környezeti bűntény akkor valósul meg, ha „a környezeti károkozás illegálisnak minősül. Ez magában foglalja a növény- és állatvilág tiltott kizsákmányolását, továbbá szennyezéssel elkövetett, és tiltott – mint például a radioaktív – anyagok szállításával kapcsolatos jogsértő tevékenységeket és mulasztásokat.”¹⁸⁰

Az előbb említett forrásból származik az a meghatározás is, amelyik szerint az ökobűntény a természeti környezettel szemben elkövetett olyan szándékos tett, amibe beletartozik az ökocídium (a környezet széles skálájának megsemmisítése), a geocídium (a föld tönkretétele), és az ökoterrorizmus (a terrorizmusnak az a változata, amelyik az ökológiai, környezeti vagy állati jogok megsértésének előmozdításával valósul meg).¹⁸¹ Ezt a fogalmat jogi kategóriaként kezeljük.

Amint erre Reece Walters felhívja a figyelmet,¹⁸² ezeket a tetteket (miként általában a környezeti vétségeket) sem a nemzeti, sem a nemzetközi jogszabályok gyakran nem minősítik bűncselekménynek, amit az igazol, hogy mivel a cselekményeket adminisztratív vétségeknek tekintik, velük kapcsolatban a polgári jog alapján járnak el. Ez a szemlélet azonban zsákutcás lehet, hiszen – miként erre Lynch és Stretesky 2010-es megállapítását Lorenzo Natali idézi: „szükséges arra emlékeztetni, hogy emberi attitűdünkről szolgál tanúbizonyságul az, ahogyan az általunk okozott károkat kezeljük és

természetkárosítás jogalkalmazói gyakorlata. In: Irk Ferenc (Szerk.). Kriminológiai Tanulmányok 41. Országos Kriminológiai Intézet. Budapest, 2004. 217-248. o. Tilki Katalin: Tények a globális klímaváltozásról és a környezetvédelmi szabálysértési jogról. *Ügyészek Lapja* 2007/3. 59-65. o. Köhalmi László: A környezet védelme a magyar büntetőjogban (doktori értekezés) 2010. <http://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/kohalmi-laszlo/kohalmi-laszlo-vedes-ertekezes.pdf> (letöltés ideje: 2015.10.17.) Tilki Katalin: Az ipari katasztrófák kriminalitása. *Belügyi Szemle* 2013/2. 47-67. o.

¹⁸⁰ White, Rob - Heckenberg, Diane: i.m. 2014. Glossary. 298-303. o.

¹⁸¹ White, Rob - Heckenberg, Diane: i.m. 2014. Glossary. 298-303. o.

¹⁸² Walters, Reece: i.m. 2014. 134-149. o. (140. o.)

interpretáljuk”.¹⁸³ Vegyük észre, hogy az ökobűntény fogalmi köre a környezeti bünténynél szélesebb, és főként azoknál súlyosabb tetteket kívánja magába foglalni.

A következő fogalom az ökocídium, amire White és Heckenberg Glossary-jában az a meghatározás található, amelyik szerint az ökocídium fogalmi körébe az olyan tevékenységek tartoznak, amelyek tönkreteszik és rombolják a jó közérzetet, továbbá az ökoszisztémák és azok egyedeinek – bele értve az embereket – egészségét.¹⁸⁴ Ezt a fogalmat morális kategóriaként tartjuk számon.

A természet kiirtása (vagy öko-genocídium) az előbbivel rokon, azonban annál fokozottabb mértékű társadalmi veszélyességét kifejezni szándékozó tömör fogalom nyilvánvalóan a népirtásra rímel és annak megvalósítása a természet világának – ezen belül egyes fajoknak – a megsemmisítését jelenti. Guri Larsen ezt tekinti valamennyi vétkes tett közül a legsúlyosabb bűncselekménynek, amelyet az öko-globális kriminológia keretein belül kell tárgyalni, s amelyet – egyetértve Rob White 2007 és 2011 között megjelent több írásában foglaltakkal – egyébként is a környezeti károk tanulmányozásához a legmegfelelőbb választásnak tart, mert a korábban megalapozott zöldkriminológia koncepciójánál alkalmasabb az öko-bűntények elemzésére.¹⁸⁵ Az öko-genocídium kifejezést Larsen azért tartja helyénvalónak, mert ez jól kifejezi a természet-kultúra egység elpusztítását (megsemmisítését). Az öko-genocídium már fogalmában megelőlegezi, hogy a kriminológiának arról a területéről van szó, amelyik kutatásaiban a környezet, az állatok, a klíma és a társadalom, valamint az emberek számára okozott károk közötti kölcsönhatásokkal foglalkozik.¹⁸⁶ Ennek értelmében tartja megkülönböztetendőnek egyrészt az öko-bűntényt és az öko-genocídiumot mint jogi kategóriát, másrészt az ökocídiumot mint morális kategóriát.¹⁸⁷ Az öko-genocídium fogalma tehát magában foglalja mind a legális, mind az illegális olyan károkozásokat, amelyek a természet-kultúra egységével fordulnak szembe, és mint ilyenek a környezet, az állatok, az éghajlat, az egyes emberek, és az emberi társadalmak ellen irányulnak.¹⁸⁸ Larsen ezért véli úgy, hogy értelemszerűen az öko-globális kriminológia az az irányzat, amelyik ennek a szemléletnek megfelelő hátteret tud biztosítani.¹⁸⁹

Az elmúlt évtizedek során számos civil szervezet kapcsolódott be a környezeti értékek megóvásába. Ezek közül sok olyat tartunk számon, amelyek radikalizálódtak és ennek folytán ma már maguk sem riadnak vissza attól, hogy valós vagy vélt igazukat különféle erőszakos eszközökkel kikényszerítsék. Az általuk elkövetett cselekmények a szakirodalomban szintén pontosan körülírt fogalmakkal rendelkeznek. Ezek közül kettőt látok szükségesnek megemlíteni. Az ökológiai szabotázs (vagy ökotázs) radikális környezetvédelmi aktivisták által elkövetett olyan cselekmények gyűjtőfogalma, amelyek iparágak, mint például az erdőgazdálkodás és a széntüzelésű erőművek megkárosítására irányulnak.¹⁹⁰ Az öko-terrorizmus körébe tartoznak tág értelemben környezetvédelmi vagy állati jogok védelmét támogató olyan erőszakos vagy illegális cselekmények, amelyek például a trópusi erdőkben a fairtás megakadályozását célozzák, vagy kártékony

¹⁸³ Natali, Lortenzo: The contemporary horizon of green criminology. In: South, Nigel – Brisman, Avi (Eds.) 2014. 73-84. o. (81. o.)

¹⁸⁴ White, Rob - Heckenberg, Diane: i.m. 2014. Glossary. 298-303. o.

¹⁸⁵ Larsen, Guri: i.m. 2012. 33-56. o. (33. o.)

¹⁸⁶ A definiálás lényegi elemeiről lásd uott: 45-46. o.

¹⁸⁷ Larsen, Guri: i.m. 2012. 33-56. o. (49. o.)

¹⁸⁸ Lásd: Sollund, Ragnhild Aslaug: i.m. 2012. 3-14. o. (6-7. o.)

¹⁸⁹ Larsen, Guri: i.m. 2012. 33-56. o. (50. o.)

¹⁹⁰ White, Rob - Heckenberg, Diane: i.m. 2014. Glossary. 298-303. o.

laboratóriumok ellen irányulnak. Ide sorolják a néha hibásan alkalmazott jogos társadalmi tiltakozások erőszakmentes formáit is, továbbá a polgári engedetlenségnek és illegális tevékenységeknek azokat a tolakodó de nem erőszakos módozatait, mint amilyen a fakitermelés elleni ülő-demonstráció.¹⁹¹

Fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy a környezeti bűncselekmények körébe sorolható vétkek nem illeszthetők bele a hagyományos bűncselekmény-kezelési konstrukcióba. Aki a világ változásának és a büntetőjog szerepének alakulását az elmúlt évtizedek során folyamatában figyelte meg, annak számára ez a kijelentés nem újdonság, hiszen kriminológusok és büntetőjog-tudósok közül vannak, akik immár évtizedek óta visszatérően figyelmeztettek arra, hogy a tradicionális büntetőjog hagyományos szerepvállalási lehetősége részint a tudományos-műszaki fejlődés, részint – az előbbtől nem függetlenül – a társadalmi-gazdasági átalakulás következményeként immár teljesítőképessége határaihoz érkezett, olykor azt már meghaladta. Erről ad képet a következő táblázat, amelyben az összehasonlításra kiválasztott és három csoportba sorolt cselekmények között nem véletlenül szerepel a középső oszlopban az a bűncselekmény-fajta, amelyiknek elbírálása során immár több mint félévszázada elkezdődött az a bomlási folyamat, amelyik manapság a környezeti bűncselekmények megítélésekor teljeseedik ki. Az egyes bűncselekmények eltérő jellemvonásait külön-külön mutatom be a tett (A.), a tett és a kárkövetkezmény (B.), a büntetőeljárás (C.) és a büntetés kiszabás (D.) szempontjából.

7. A büntetőjog szerepvállalásának lehetőségei és határai

A. A TETT		
1. TÍPUSÚ CSELEKMÉNYEK: KÖZÖNSÉGES BŰNCSELEKMÉNYEK (PL. SZEMÉLY, VAGYON ELLENIEK)	2. TÍPUSÚ CSELEKMÉNYEK: KÖZLEKEDÉSI BŰNCSELEKMÉNYEK (PL. BALESETOKOZÁS)	3. TÍPUSÚ CSELEKMÉNYEK: KÖRNYEZETI BŰNTÉNYEK (PL. KÖRNYEZETSZENNYEZÉS)
tett elkövetése kivételes („gondos modell” szerint cselekvő által nem valósítható meg)	tett bárki által elkövethető („gondos modell” szerint cselekvő által is megvalósítható)	minél nagyobb a kár, annál bizonytalanabb a tettes kiléte (ki a „gondos modell” szerint cselekvő?)
<i>tett és cselekmény elkövetése jellemzően célzatos és szándékos, kivételesen gondatlan</i>	<i>tett jellemzően nem célzatos, cselekmény elkövetése jellemzően gondatlan</i>	<i>tett jellemzően szándékos, de nem célzatos, cselekmény elkövetés jellemzően gondatlan</i>
tett jogszabállyal jól definiálható	tett jogszabállyal jól definiálható	tett jogszabály általi definiálhatósága ambivalens
tett morális elítélésének hatalmi és lakossági szintű összhangja biztosított	tett morális elítélésének hatalmi és lakossági szintű összhangja biztosított	tett morális elítélése mind hatalmi, mind lakossági szinten bizonytalan
tett területi hatálya: általában lokális	tett területi hatálya: lokális	tett területi hatálya: lokális / regionális / transznacionális / globális
azonos bűncselekményfajtán belül a tetтарыosság részlegesen biztosítható	azonos bűncselekményfajtán belül a tetтарыosság biztosítható	ha van bűncselekmény: azonos bűncselekményfajtán belül a tetтарыosság gyakran nem biztosítható
látencia cselekményfüggő	látencia alacsony	látencia magas

¹⁹¹ White, Rob - Heckenberg, Diane: i.m. 2014. Glossary. 298-303. o.

B. A TETT ÉS A KÁRKÖVETKEZMÉNY		
1. TÍPUSÚ CSELEKMÉNYEK	2. TÍPUSÚ CSELEKMÉNYEK	3. TÍPUSÚ CSELEKMÉNYEK
tett és kárkövetkezmény tér- és időbeli kapcsolata általában szoros	tett és kárkövetkezmény tér- és időbeli kapcsolata általában szoros	tett és kárkövetkezmény közötti tér- és időbeli kapcsolat gyakran távoli
tett és kárkövetkezmény közötti összefüggés evidens és bizonyítható	tett és kárkövetkezmény közötti összefüggés evidens és bizonyítható	tett és kárkövetkezmény közötti összefüggés gyakran nem evidens és nem bizonyítható
lakosság szerint a lehetséges kárkövetkezéssel járó kockázatvállalás: deviáns	lakosság szerint a lehetséges kárkövetkezéssel járó kockázatvállalás: olykor normális	lakosság szerint a lehetséges kárkövetkezéssel járó kockázatvállalás: inkább normális
kárkövetkezmény észlelhetősége: általában azonnali	kárkövetkezmény észlelhetősége: azonnali	kárkövetkezmény észlelhetősége: gyakran csak a közeli/távolabbi jövőben

C. A BÜNTETŐELJÁRÁS		
1. TÍPUSÚ CSELEKMÉNYEK	2. TÍPUSÚ CSELEKMÉNYEK	3. TÍPUSÚ CSELEKMÉNYEK
tett bizonyíthatósága többnyire megfelelő	tett bizonyíthatóság könnyű	tett bizonyíthatósága általában nehézkes (problémás)
elkövető kiléte többnyire megállapítható	elkövető kiléte megállapítható	elkövető kiléte többnyire homályban marad
sértetti kör többnyire behatárolható	sértetti kör behatárolható	sértetti kör többnyire behatárolhatatlan
áldozati kár nagysága többnyire meghatározható	áldozati kár nagysága meghatározható	áldozati kár nagysága többnyire meghatározhatatlan
szakértői kompetencia: többnyire társadalomtudomány	szakértői kompetencia: természet+társadalomtudomány	szakértői kompetencia: természet+társadalomtudomány
jogi felelősség rendszere jól kidolgozott	jogi felelősség rendszere jól kidolgozott	jogi felelősség rendszere nem vagy csak hiányosan kidolgozott

D. A BÜNTETÉSKISZABÁS		
1. TÍPUSÚ CSELEKMÉNYEK	2. TÍPUSÚ CSELEKMÉNYEK	3. TÍPUSÚ CSELEKMÉNYEK
minimum-maximum büntetési tétel közötti távolság a következmény súlyossága függvényében fokozatosan csökken	minimum-maximum büntetési tétel közötti távolság a következmény súlyossága függvényében fokozatosan csökken	ha van büntetés: minimum-maximum büntetési tétel közötti távolság a következmény súlyossága függvényében olykor értelmezhetetlen
különféle bűncselekmények miatt kiszabható büntetések súlyossága egymással arányosítható	különféle bűncselekmények miatt kiszabható büntetések súlyossága egymással arányosítható	különféle bűncselekmények miatt kiszabható büntetések súlyossága egymással többnyire nem arányosítható

A bűncselekmények felsorolt jellemvonásai egymástól olykor nagyban különböznek egymástól. A bemutatott eltérések két szempontra mindenképpen utalnak. Egyrészt arra, hogy a hagyományos, sok évszázados, olykor évezredes alapokon nyugvó szemléletbe és annak logikájába már a napjainkban megszokottá vált, sőt tömegméreteket öltött gondatlan közlekedési cselekmények is nehezen illenek bele. Másrészt arra, hogy a csak a távoli, akkor azonban minden korábban megismertnél súlyosabb következménnyel fenyegető veszélyekkel szembeni méltányos (igazságos), és prevenciószempontból is hatékony büntetőjogi fellépés alkotmányos-jogállami keretek között mai tudásunk szerint teljességgel elképzelhetetlen.

A kriminológiai kutatások szerves részét képezi az áldozatok szerepének elemzése. Ehhez előfeltételként tekintjük annak definiálását, hogy egy adott cselekmény-körön belül mi tekinthető áldozattá válásnak, ebből fakadóan pedig, hogy ki tekinthető áldozatnak. Erre annál inkább szükség van, mert ez az első lépés abba az irányba, hogy a tényleges vagy potenciális sértettek tudatában lehessen ebbéli helyzetüknek. Barabás Tünde hívja fel a

figyelmet arra, hogy a sértetti látenciában jelentős szerepet játszik a sértett tájékozatlansága, aminek lényege, hogy az egyén még annak sincs tudatában, hogy ami kárt elszenvedett, az nem normális jelenség, hanem bűncselekmény.¹⁹²

A viktimizáció kérdése természetesen a zöld (öko-globál) kriminológusok figyelmét sem kerülte el. Rob White és Diana Heckenberg által közreadott, s korábban már több ízben hivatkozott Glossary megfogalmazásában azok a társadalmi folyamatok tartoznak a környezeti viktimizáció körébe, amelyekben a károkozás specifikus formáit (mint amilyen például a mérgező hulladék-lerakás) olyan „tettek”, vagy „mulasztások” (mint például a biztonságos ivóvíz ellenőrzésének elmulasztása) idézik elő, amelyek a környezeti tényezők (mint például mérgek, tápanyagok) jelenléte vagy hiánya folytán emberi sérülést okoznak.¹⁹³

Ennek a szempontnak a helyes kezeléséhez elengedhetetlen a környezeti kár definiálása. E fogalomkörbe soroljuk a sérülések és károk széles skáláját, így általában a természeti környezettel való visszaéléseket, a rossz gazdálkodást, ide értve a légszennyezést, valamint a mérgező hulladékokkal a növényekben, a talajban és az állatokban előidézett kártételeket. A környezeti kárt úgy lehet megfogalmazni, mint amely magában foglalja mind a „legális”, mind az „illegális” károkat.¹⁹⁴ A környezeti károk földrajzi térségek szerinti osztályozására White Rob alakított ki skálát, aminek segítségével különbséget tesz a lokális, a nemzeti, a regionális, a globális és a transznacionális szintek között.¹⁹⁵

Guri Larsen szerint a kár fogalma semleges, akár zöld, ökológiai vagy környezeti szemszögből vizsgáljuk. Ugyanakkor a kár fogalmának specifikus kriminológiai vonatkozásai vannak, mivel óhatatlanul kapcsolat keletkezik annak jogi vetületével, hiszen az ökoszisztémával, a biodiverzitással és az éghajlattal kapcsolatos problémák jogi aktivitást tételeznek fel, amelyek annak megállapításához is elvezetnek, hogy mindezekért ki a felelős. Jelenlegi körülményeink között azt kell mondanunk – folytatja Larsen – , hogy a jogi aktivitás (még ha nem is szándékosan, de mégis) szisztematikusan teszi tönkre a természetet, hozzájárul az állatkínzásokhoz és a klímaváltozáshoz, s mindez hosszú távon hatással van az emberekre és a társadalmakra, végső soron a földi életre.¹⁹⁶

8. Hulladék és szemét

Igaz ugyan, hogy makroszinten a korábban már érintett környezetkárosítások nagy veszélyt jelentenek mind a jelenlegi, mind a jövőbeli földi élővilágra, tehát valamennyiünkre, azonban fontosnak tűnik olyan károkozásokkal és ezek megelőzésével is foglalkozni, amelyek – megfelelő peremfeltételek mellett – mindennapi közérzetünkre csakúgy hatással vannak, mint ahogyan a lokális bűnelkövetések alakulásában is szerepet játszanak. Ebbe a körbe sorolható a hulladék- és szemétkézelés.

A környezetkárosítással foglalkozó szakirodalom szerzői ezzel a témakörrel meglehetősen mostohán bánnak. Még annak egyértelmű tisztázására sem került sor, hogy mi tekinthető hulladéknak és mi szemétnak. Az angol nyelvű szakirodalom a szóhasználat

¹⁹² Barabás Andrea Tünde: Áldozatok és igazságszolgáltatás. OKRI, Budapest, 2014. 42-44. o. (43. o.)

¹⁹³ White, Rob - Heckenberg, Diane: i.m. 2014. Glossary. 298-303. o.

¹⁹⁴ White, Rob - Heckenberg, Diane: i.m. 2014. Glossary. 298-303. o.

¹⁹⁵ White, Rob: i.m. 2012. 15-32. o. (19. o.)

¹⁹⁶ Larsen, Guri: i.m. 2012. 33-56. o. (41. o.)

során a kettőt gyakran (tehát korántsem mindig) egymás szinonimájának tekinti,¹⁹⁷ s csak a tartalmi elemzés ad arra információt, hogy a szerző valójában miről is fejt ki véleményét. A német szerzők érzékenyebbek a két fogalom elválasztásában,¹⁹⁸ de a határterületek náluk is meglehetősen elmosódtak, amiben az is közrejátszhat, hogy az egyik állapot gyakorta a másikban folytatódik, s így lesz hulladékból szemét (vagy elvéve fordítva: szemétből hulladék).

A továbbiakban hulladéknak nevezem azt a tárgyat, amelytől addigi tulajdonosa, használója úgy válik meg, hogy az továbbra is szervezeti-intézményi kontroll alatt marad. Ilyen tárgyak lehetnek például a háztartási hulladék, vagy az e-hulladék. E tárgyak lehetséges skálája széles. A kontroll garanciája a szakszerű és szervezett összegyűjtés és tárolás, esetleg újrahasznosítás vagy megsemmisítés.

Szemétnek nevezem azt a tárgyat, amelytől addigi tulajdonosa, használója úgy válik meg, hogy az a továbbiakban kikerül a szakszerű és szervezett összegyűjtést, tárolást, esetleg újrahasznosítást vagy megsemmisítést garantáló intézményi kontroll alól. Ilyen tárgyak lehetnek például papírsebkendő, cigarettacsikk és –doboz, italtartó pohár, doboz, üveg, rágógumi. A kontrollvesztés leggyakoribb módja a tárgyak eldobálása. A szemét jogi megközelítése nem mentes különböző kuriózumoktól, hiszen az lehet olyan kicsi, mint egy csokoládészet papírja, és lehet olyan nagy, mint egy szeméthegy. Anyaga lehet papír, rágógumi, palack, élelem, italtartó konténer, cigarettacsikk¹⁹⁹, és sok egyéb, előzőekben fel nem sorolt tárgy. Groombridge szerint megkülönböztethetjük egymástól a dohányeredetű, a cukrászati, a nem alkoholfogyasztáshoz kapcsolódó, a rágcsálnivaló, a gyorséttermi termékekkel, az alkoholos ital fogyasztással összefüggő tárgyakat. Kiemelt figyelmet érdemelnek az olyan tárgyak is, mint a már említett papírsebkendő, az eldobott ételek és italok, a törött üvegek. A nagy problémát a felsorolás élén szereplő tárgyak szétszórása és begyűjtése okozzák. Szellemes hasonlattal azt állítja, hogy a szemét fogalmi meghatározása azért nehéz, mert olyan, mint a pornográfia: látni kell először ahhoz, hogy eldönthessük, mivel állunk szemben.²⁰⁰ Kiterjedése a helyi szemeteléstől a nemzetközi szervezett bűnözés által megvalósított hulladékszállításig és a fejlődő országokban történő illegális lerakásig és tárolásig terjed.²⁰¹

Mielőtt még bárki azt gondolná, hogy a szemetelés valamiféle magyar, esetleg kelet-európai specialitás, nem árt sietve ide idézni a következő, egy német szerző blogjában a sajátjaikra vonatkoztatva feltett kérdését: Valóban mi vagyunk a „Müllgesellschaft”? Majd a folytatásban kifakad, és elkeseredve számol be arról, hogy „Az emberek egy része egyszerűen elereszti a kezéből azt, amire már nincs szüksége. Ennek színhelye lehet bármilyen közösségi tér, mint például az utca, tömegközlekedési eszköz, erdő, mező. Amerre járunk, mindenütt szemetet találunk magunk körül.”²⁰²

¹⁹⁷ Elvileg elkülönül a két fogalom. A hulladék elsődleges szótári megfelelője a waste és (az előbbinél ritkábban) a scrap, a szemété pedig a trash, a litter, a garbage és a rubbish, azonban ez utóbbi négy szó alatt az frott sajtóban, szakirodalomban a szerzők olykor a hulladékot is értik.

¹⁹⁸ Hulladéknak felel meg az Abfall, a szemétnek pedig elsődlegesen a Müll szó, azonban olykor a szemétről szólva az imént említett Abfall szó is használatos.

¹⁹⁹ Leeds-i Tanács dokumentumát idézi: Groombridge, Nic: Matter all over the place: Litter, criminology and criminal justice. In: South, Nigel – Brisman, Avi (Eds.) 2014: 394-408. o. (396. o.)

²⁰⁰ Uo. 395-396. o.

²⁰¹ E hivatkozásban az is tetten érhető, hogy a szemét és a hulladék fogalmának elegyítése még szakíró esetében sem kizárt.

²⁰² <http://www.allesalltaeglich.de/kommentare/muellgesellschaft....15616/> (Letöltés ideje: 2016.06.14.)

A szemetalés nem ismer határokat, és egyáltalán nem újkeletű. Egy másik forrásból tudjuk, hogy amióta Edmund Hillary 1953-ban elsőként jutott fel a Mount Everest csúcsára, azóta az őt követő Himalája-hegymászók mintegy ötven tonna szemetet hagytak hátra maguk után.²⁰³ Jelentőségéről pedig fogalmat alkothatunk, ha elfogadjuk Barnes állítását, amely szerint egy darab cigarettacsikk semlegesítéséhez 8 liter vízre van szükség.²⁰⁴ Ugyancsak Groombridge hívja fel a figyelmet arra, hogy a szemetalés befolyásolja a közbiztonságot, ennél is jobban a biztonságérzetet, s mint biztonsági, közegészségügyi, és idegenforgalmi (környezeti dizájn) kártételként is számolni kell vele.²⁰⁵ Mások kibővítik a kockázati kört, és azt állítják, hogy az olyan városi környezet velejárója, amelyben zavar tapasztalható a kapacitásban.²⁰⁶

9. Rendészeti, rendészettudományi vonatkozások

Amint erről már korábban is említés történt, a szemét és a bűn szoros kapcsolatban vannak egymással. A tapasztalatok szerint a szemetalés és ennek el nem távolítása elsősorban azokban a térségekben figyelhető meg, ahol egyrészt nagy számban vannak jelen az adott (elsősorban lakó) környezet összhatását romboló graffitik, és széles körben elterjedt a vandalizmus; másrészt ahol nagy az ott lakóknak a bűnözéstől való félelme.²⁰⁷ A látható kártevés és ennek kedvezőtlen megélése tehát egymással összefügg, és kedvező táptalajt biztosít egy-egy terület, akár egész városrész gyors leépülésének.

A jelentős, és akár a helyi lakosok, akár a lakóközteret rendjéért felelősséggel tartozó hatóságok, akár mindkettő által tartósan eltűrt szemetalésnek tehát figyelmeztető jelnek kell lennie arra vonatkozóan, hogy az adott környezetben más bűncselekmények is megvalósulnak akkor is, ha erről esetleg a rendőrségnek nincs tudomása. Ezért fontosak azok a kezdeményezések, amelyek a környezeti feltételek javításával mennek elé a bűnözésnek és a bűnözéstől való félelemnek. Indokolt tekintetbe venni az antiszociális viselkedés megfigyelése során tett azon megállapítást, amelyik szerint a vandalizmust követően a szemetalés a lakosság számára a második legzavaróbb tényező.²⁰⁸ Más kutatások ennél tovább mennek, és az okok feltárása során olyan következtetést vontak le, hogy a szemetalés hatékony jelzés az adott területen a szociális hanyatlásra, növeli a szorongást és a félelmet, ezáltal fontos jelzésként szolgál a városrész hiányos biztonságára.²⁰⁹

Az imént felvázolt összefüggésekből akár arra a következtetésre is juthatnánk, hogy közvetlen kapcsolat van valamely területen a szemetalés, a szegénység és a szóban forgó térséget sújtó deviáns megnyilvánulások – így a bűnözés között. Aligha tagadható azonban, hogy a szemét összefüggésben van a túlfogyasztással, ezáltal része a gazdasági

²⁰³ <http://shortnews.de/id/668675/der-mount-everest-der-wohl-groesste-muellberg-des-planeten-wird-sauberer> (Letöltés ideje: 2016.06.14.)

²⁰⁴ Barnes, T. What's Littering Britain? A Survey of British Litter Heroes. In: www.litterheroes.co.uk. 3. 2010. 6. o. Idézi: Groombridge: i.m. 396. o.

²⁰⁵ Groombridge: i.m. 396. o.

²⁰⁶ Bissel, D. Inconsequential Materialities: The Movements of Lost Effects. *Space and Culture*, 12: 2009. 95-101. o. Idézi: Groombridge: i.m. 395. o.

²⁰⁷ Newbum, T. - Jones, T.: Symbolizing Crime Control: Reflections on Zero-Tolerance. *Theoretical Criminology*, 1: 2007. 221-243. o. (225. o.). Idézi: Groombridge: i.m. 396. o.

²⁰⁸ Millie, A.: *Anti-Social Behaviour*. Milton Keynes: Open University Press. 2008. 25. o. Idézi: Groombridge: i.m. 398. o.

²⁰⁹ Innes, M. - Abbot, L. - Lowe, T. - Roberts, C. - Weston, N.: Notes on Signal Events, Neighbourhood Security Order and Reassurance in Cardiff. Cardiff UPSI. 2009. 110. o. Idézi: Groombridge: i.m. 398. o.

(túl)növekedésnek.²¹⁰ A most vizsgált tárgykör tehát jól mutatja, hogy mennyire viszonylagos a súlyuk a devianciák különféle megnyilvánulási formáinak.

Kriminológiai szempontból figyelmet érdemel Newborn állítása,²¹¹ aki egyrészt úgy véli, hogy a szemét első helyet foglalja el a számos olyan más környezeti bűncselekmény (mint pl. graffiti, kutyapiszok) között, amelyre pénzbüntetés kiszabható. Másrészt kimutatja, hogy a szemetelés elkerülése, megszüntetése a huszonöt legfontosabb szituációs bűnmegelőzési intézkedések között szerepel.²¹² Maguire és társai azt is hangsúlyozzák, hogy a szemetelés jelzésként szolgál akár más bűncselekmények megvalósulásához, akár az ettől való félelem kiváltására. Newborn figyelmeztetése azért fontos, mert a biztonság és biztonságérzet biztosításában a rendőrségnek is fontos szerep jut. Nehezíti a konkrét feladatok kijelölését és végrehajtását, hogy nem egyértelmű a tevékenység megítélése a rendőrségi munka presztízse szempontjából. Az egyik véleményt Brodeur hangsúlyozza, aki úgy véli, hogy a szemetelés elleni fellépés a rendőri munka legalja (dirty work), következésképp ezen a szinten helyezkedik el a kriminológián belül is.²¹³ Másféleképpen foglal állást (majd két évtizeddel későbbi keltezésű munkájában) Groombridge, aki nem osztja az idézett véleményt, hanem úgy véli, hogy a térfelügyelő kamerák általános elterjedése nemcsak számos súlyos bűncselekmény, mint például a terrorizmus megelőzésében és felderítésében lehet hasznos, hanem a szemetelés elleni fellépésben is.²¹⁴

10. Zöldkriminológiai gondolkodás: korlátok és lehetőségek

A zöldkriminológia körébe sorolható tanulmányok, monográfiák nem foglalkoznak a szemét kérdésével. Így például a zöldkriminológia kidolgozásában jelentős szerepet játszó Beirne – South szerzőpárosnál a szemét (litter) kifejezés egyáltalán nem szerepel sem a szövegben, sem a hivatkozásokban. A hulladék (waste) 66 hivatkozásban olvasható, többségük toxikus vagy radioaktív.²¹⁵ White munkájában csak abban a formában szerepel, hogy azokat el kell távolítani a természeti környezetből.²¹⁶ Utóbbiban White együtt kezeli (szinonimaként használja) a „garbage”, a „rubbish”, „trash” és a „litter” kifejezéseket.²¹⁷ Az utóbbi évtizedek nem hoztak e téren jelentős változást, hiszen a környezeti kártételeket feldolgozó szerzők közül továbbra is egyedül Skogan az a szerző, aki már évtizedekkel ezelőtt a szeméttel foglalkozott. Ő tizenhét referenciát sorolt fel művében, amelyben a szemetelést jórészt a vandalizmussal hozta kapcsolatba.²¹⁸ Mai szemmel nézve azonban következtetése megkérdőjelezhető, hiszen csaknem negyed századdal ezelőtt a megelőzés

²¹⁰ Groombridge: i.m. 404. o.

²¹¹ Newburn, T.: *Criminology*. Cullompton. Willan, 2007. 551, 579. o. Idézi: Groombridge: i.m. 397. o.

²¹² Így Maguire, M. - Morgan, R. - Reiner, R. (Eds.): *The Oxford Handbook of Criminology*. Oxford. Oxford University Press; Newburn, T. im. 2007; Rock, P.: *Sociological Theories of Crime*. In Maguire, M. - Morgan, R. - Reiner, R. (Eds.): *The Oxford Handbook of Criminology*. Oxford: OUP. 2007. 15. o. Idézi: Groombridge: i.m. 397.o.

²¹³ Brodeur, J.-P.: *High and Low Policing: Remarks about the Policing of Political Activities*. *Social Problems*. Reprinted in Reiner, R. (ed.) *Police Discretion and Accountability*. *Policing Vol. II*, 1996. 261-274. o. Aldershot: Dartmouth Pub.

²¹⁴ Groombridge: i.m.

²¹⁵ Beirne, Piers – South, Nigel (Eds.) i.m. 2007. 2012

²¹⁶ White, Rob: i.m. 2008. 236. o. White, Rob: *Global Environmental Harm: Criminological Perspectives*. Cullompton: Willan. 2010. 171. o.

²¹⁷ Groombridge: i.m. 399. o.

²¹⁸ Skogan, W. G.: *Disorder and Decline: Crime and the Spiral of Decay in American Neighborhoods*. Berkeley, CA: University of California Press. 1992. Idézi: Groombridge: i.m. 400. o.

helyett a büntetésre helyezte a hangsúlyt. Ehhez képest jelentős előrelépés, hogy South és Brisman által szerkesztett kézikönyv²¹⁹ önálló fejezetként fogadta be Groombridge imént többször idézett esszéjét, aki a megelőzés elsőbbségét vallja a büntetéssel szemben, s e törekvésében az új évezred néhány szakanyaga megtámogatja.²²⁰ Egyre többen vallják, hogy a szemét az ember és nem az emberi produktum terméke, amely szemlélet jól rímel arra az amerikai mondásra, amelyik szerint nem a fegyver önmaga gyilkol, hanem az egyik ember teszi ezt a másikkal („guns don't kill people, people do”). A hatékony prevenció érdekében társadalmi összefogást sürget, amelyben részt kell, hogy kapjon a rendőrség, a helyi hatóságok és a bíróság. Figyelemmel kell lenni arra a társadalmi beállítódásra, amelyik szerint az emberek 43%-a remekül viselkedik, 25%-a szerint a többi ember szemetel (de ő maga nem), és ennek következményeit szenvedik el a többiek, s 9%-uk úgy véli, hogy ha a gyorséttermek kevesebb csomagoló anyagot használnának fel, akkor másképp néznének ki a környező utcák. Ugyanők gyakorta hibáztatják a dohányosokat, akiket potenciális szemetelőknek tartanak annak ellenére, hogy bármiféle bizonyíték volna arra vonatkozóan, hogy a dohányosok tényleg többet szemetelnek.²²¹ Ez a tapasztalat jórészt egybecseng Sykes és Matza 1957-ben napvilágot sommás megállapításával, amelyik szerint²²² a szemetelőkről alkotott véleményben a társadalom neutralizálási technikája ölt testet. Emiatt hárítja el magától a felelősséget, a részvételt a környezet tisztaságának megőrzéséért, azt, hogy ő is áldozata volna ennek, valamint ez alapozza meg azt, hogy azokat ítélik el, akik mindezt elítélik, (Condemn the condemners.), mert amiről szó van, az semmiség, gyerekes dolog és érdektelen.

11. A büntetésről

Megoszlanak a vélemények – még a zöld kriminológusok körében is – arról, hogy ezeket a tetteket inkább kriminalizálni, vagy ellenkezőleg: számúzni kellene-e a bűncselekmények köréből. Ami a büntetéssel fenyegetés értelmét illeti, többen felhívják a figyelmet arra, hogy ez csak akkor tekinthető célravezetőnek, ha e fenyegetést tett követi. A tapasztalat azonban az, hogy az esetek többségében erre nem kerül sor. Ennek ellenére gyakori, hogy a neoklasszikus büntetési elvek alkalmazásának kísérlete – amint erre Groombridge rámutat – számos szeméttelens kampánynak részét képezi, ám amit így csak büntetés-populizmusnak nevezhetünk. Hiszen Brantingham és Faust már négy évtizeddel ezelőtt azt javasolta, hogy megelőzés szempontjából a kriminogén környezetet, és a fizikai valamint a szociális körülményeket kellene módosítani.²²³ Kohlenburg és Phillips szintén évtizedekkel ezelőtt már úgy vélte, hogy bár talán triviálisnak tűnik, azonban az embereket kellene rávenni arra, hogy ne szemeteljenek, mert ezáltal súlyosabb bűncselekmények is

²¹⁹ South, Nigel – Brisman, Avi (Eds.): i.m. 2014

²²⁰ Így Keep Britain Tidy: The State of England's Local Environment: A Survey by Britain Tidy 2009/10. Wigan: Keep Britain Tidy.

²²¹ Campbell, F.: People Who Litter. ENCAMS. In: www.keepbritaintidy.org/./people_who_litter%20littersegg2006_763.pdf (11 May 2011). Idézi: Groombridge: i.m. 401. o.

²²² Sykes, C. - Matza, D.: Techniques of Neutralisation: A Theory of Delinquency. American Sociological Review, 1957. 22: 664-670. o. Idézi: Groombridge: i.m. 401. o.

²²³ Brantingham, P. J. - Faust, F. L.: A Conceptual Model of Crime Prevention. Crime & Delinquency, July, 22. 1976. 284-296. o. Idézi: Groombridge: i.m. 403. o.

elkerülhetők volnának.²²⁴ Sokan mégis azt gondolják, hogy például egy 100 \$-os vagy 50 £-os büntetés kilátásba helyezése többet ér, mint ha arra kérnek valakit, hogy ne szemeteljen.

Campbell velük ellentétben azonban úgy véli, hogy morális elemeket kellene bevinni a megelőzésbe, nevezetesen azt, hogy az ember érezzen felelősséget környezetéért, következképp büntudatot érezzen akkor, ha szemetel.²²⁵

Az ezredforduló után egy új szemlélet került előtérbe. E szerint a kereskedelemnek kell viselnie az elsődleges felelősséget, mert a legtöbb szemét a csomagoló anyagokból keletkezik. Ennek folytán a beavatkozás a városi hatóságoktól várható el.²²⁶ Ez a folyamat azonban már a korszerű hulladékkezeléshez nyitja meg az utat, ami nem témája ennek a tanulmánynak.

12. Összegezés

A kriminológia előbb bemutatott új irányzata lépést kíván tartani a huszonegyedik század új kihívásaival, amelyek között előkelő helyet foglalnak el globális árumozgásokkal együtt járó fogyasztási szokások. Ezek közül a helyi közérzetet, ezen belül a bűnözéstől való félelmet és szorongást befolyásoló szemét néhány releváns összefüggését mutattam be. Ezúton hívom fel a figyelmet arra, hogy a szemét-prevenció szoros kapcsolatba hozható a korábban már Magyarországon is bemutatott és részben alkalmazott környezeti bűnmegelőzéssel, aminek része az épített környezet bűnmegelőzést is szolgáló kialakítása. (CPTED-módszer.²²⁷) Ugyanakkor el kívánom oszlatni azt az illúziót, mintha a zöldkriminológia alkalmas volna arra, hogy direkt megoldással szolgáljon a környezeti devianciák, így a jelen vizsgálódás tárgyát képező szemetelés beszüntetésére és felszámolására. Szabadjon azonban egyúttal abbéli véleményemet is kifejezésre juttatni, hogy e diszciplína közreműködésével tisztább közterületek vehetik körül az embereket, ami növeli biztonságukat és biztonságérzetüket.

Ezúton fejezem ki *köszönetemet* a freiburgi *Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht* társigazgatójának: *Hans-Jörg Albrecht* professzornak, a Pécsi Egyetem díszdoktorának, hogy az ott fellelhető nemzetközi szakirodalom megismerését biztosította számomra, és ezáltal lehetőséget nyújtott e tudományterület magyarországi bemutatására.

²²⁴ Kohlenburg, R. - Phillips, T.: Reinforcement and Rate of Litter Depositing. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 63(3). 1973. 391-396. o. Groombridge: i.m. 403. o.

²²⁵ Campbell, F.: i.m. 2007. 18. o. Idézi: Groombridge: i.m. 403. o.

²²⁶ Így Ferrell, J.: *Empire of Scrounge: Inside the Urban Underground of Dumpster Diving, Trash Picking and Street Scavenging*. New York: NYU Press. 2005. Idézi: Groombridge: i.m. 403. o.

²²⁷ Részletesebben lásd például: Barabás Tünde: *Épített környezet – bűnözés – szituációs bűnmegelőzés. A lakótelepi bűnmegelőzés alapkérdései*. OKRI, Budapest, 2008. Irk Ferenc – Windt Szandra: *Városi félelem és bűnmegelőzés. Rendvédelmi Füzetek 2009/4.* 48. o.